

кадрів культури і мистец. – К. : ДАКККиМ, 2003. – 187 с.
10. Чемеркін С.Г. Українська мова в інтернеті: позамовні та внутрішньоструктурні процеси [Текст] / С.Г. Чемеркін ; НАН України, Інститут української мови. – К. : [б.в.], 2009. – 240 с. **11.** Шевченко Л.І. Концепти теорії інтелектуалізації літературної мови в контексті розвитку стилю масової інформації // Актуальні проблеми української лінгвістики: теорія і практика [зб. наук. пр.]. - К. : ВПЦ "Київський університет", 2003. – Вип. 7. – С. 3-15. **12.** Шумарова Н.П. Роль ЗМК у розвитку мовної ситуації / Н.П. Шумарова // Наукові записки Інституту журналістики Київського національного університету імені Тараса Шевченка. – К. : Ін-т журналістики, Том 11. – 2010. – С. 45-56.

Список умовних скорочень

ЗМІ – засоби масової інформації
ЗМК – засоби масової комунікації

Плясун О.М., студ.

МОВОСИМВОЛ "РІКА" В КІНОПОВІСТІ О. ДОВЖЕНКА "ЗАЧАРОВАНА ДЕСНА"

У статті досліджено лінгвостилістичні особливості мовосимволу "ріка" в кіноповісті "Зачарована Десна" О. Довженка. Автор аналізує лінгвістичну природу поняття "символ" у контексті проблеми інтерпретації авторської мовосвідомості.

Ключові слова: мовний символ, мовна свідомість, мовотворчість О. Довженка.

This article investigates the stylistics peculiarities of the language symbol "river" in O. Dovzhenko's narrative "Charmed Desna". The author analyzes the linguistic nature of the concept "symbol" in the context of the interpretation of the author's language consciousness.

Key words: language symbol, language consciousness, O. Dovzhenko's language creativity.

В статье исследованы лингвостилистические особенности языкового символа "река" в киноповести "Очарованная Десна" А. Довженко. Автор анализирует лингвистическую природу

поняття "символ" в контексте проблеми інтерпретації авторського мовного свідомості.

Ключевые слова: мовний символ, мовне свідомість, мовне творчество А. Довженко.

Дослідження індивідуальних стилів в аспекті аналізу визначальних мовних символів, що функціонують у тексті, – важлива і перспективна проблема сучасних філологічних студій. Природу термінопоняття символ досліджували В. Виноградов [3], О. Потебня [11], В. Тернер [14], В. Федоров [15], О. Яковлева [16] та ін. Наголосимо, що означений погляд здобув логічне продовження у працях, присвячених аналізу однієї з найпомітніших постатей українського лінгвокультурного процесу – О. Довженка.

Мовні особливості Довженкової творчості були об'єктом наукового дослідження Ю. Барабаша [1], І. Білодіда [2], Л. Дорошиної [6], О. Поляруша [10], В. Пригоровського [12] та ін. Проте чимало проблем, пов'язаних із аналізом мовних символів, і досі залишаються невирішеними.

Актуальність даної теми зумовлена загальною потребою наукового дослідження специфіки функціонування мовних символів, зокрема, символу "**ріка**" в кіноповісті О. Довженка "Зачарована Десна".

Наукова **новизна** репрезентованої роботи полягає в тому, що здійснено спробу системного дослідження лінгвостилістичних особливостей символу "**ріка**" в кіноповісті "Зачарована Десна" О. Довженка, що досі не було об'єктом лінгвістичного аналізу.

Обрана тема дослідження передбачає розв'язання наступних **завдань**:

- систематизувати отримані теоретичні знання щодо поняття "мовний символ", "ідіостиль", "мовна свідомість";
- довести важливість аналізу мовних символів у процесі реконструкції мовної свідомості автора;
- проаналізувати особливості функціонування мовного символу "ріка" в кіноповісті О. Довженка "Зачарована Десна".

Традиційно в науковій гуманітаристиці вираз "символічне значення" використовується і як простий синонім знаковості, і як знакове вираження вищої та абсолютної незнакової

сутності [9]. Натомість у художньому тексті символічність виявляється там, де зіставлення з реальністю прямо у словах не виражене, а тільки мається на увазі, відчувається [7, с. 187]. Тобто, поняття символ – надзвичайно багатогранне, що й зумовлює актуальність дослідження лінгвістичних особливостей літературних текстів.

Дослідження мовосимволів у конкретному творі дозволяє глибше проаналізувати семантичне наповнення та тропеїстичні характеристики того чи іншого символу, зрозуміти інтенції автора, пріоритетність його мовної художньої свідомості. Більше того, дослідження мовного символу в контексті твору дає репрезентативний матеріал, скорельований із метою та завданнями аналізу лінгвоестетичної природи доміант художнього тексту, зокрема, ідіостилю О. Довженка.

Саме тому для аналізу мовосимволу "**ріка**" було обрано одну з найкращих кіноповістей славетного українського письменника О. Довженка - "Зачарована Десна".

Для досягнення поставлених завдань у дослідженні використано такі методи: описовий, методи аналізу, узагальнення, пояснення та систематизації.

На думку Л. Пустовіт, **символ** (з грец. *знак, прикмета, ознака*) – це багатозначний предметний образ, який об'єднує між собою різні плани художнього відтворення дійсності на основі їх суттєвої спільності, спорідненості, один із поетичних тропів. Важливо, що символ набуває у текстах, крім основних (словникових, предметних) значень, нові (переносні або умовні). Також, подібно до алегорії та метафори, символ утворює свої переносні значення на основі спорідненості, подібності між певними явищами дійсності [13, с. 582].

В. Федоров натомість артикулює думку про те, що: "символ – це немовби інша реальність. А буває, що ця реальність набуває важливішого значення, ніж дійсність" [15, с. 9]. Наголосимо, таке твердження є особливо важливим у розумінні мовного символу як вербалізованого маркера художньої свідомості автора. Більше того, символ – це "знання про світ. Вміння розкодувати символічне послання, читати та зрозуміти магічну мову символів було і є необхідним кроком до витоків духовності" [15, с. 10]. Справді, символ є явищем архаїчним,

чимало абстрактних понять "закодовані" в певні символи – наприклад, символ любові, символ віри, символ миру тощо.

Вартою дослідницької уваги є й інша властивість символу – схильність "приховувати свої значення, спонукаючи людину до відгадування, розкриття, самостійного оформлення того значення, яке має народитися "тут і зараз" і тільки для неї" [15, с. 23]. Означена теза є цілком виправданою, оскільки аргументує унікальність символу, що полягає в його прихованості, "закодованості".

Лінгвістичний аналіз особливостей функціонування символу у тексті / текстах дозволяє вказувати на те, що мовосимвол, "...зароджений у рамках художньо-літературних чи розмовних контекстів як наслідок узагальнення, розширення значення слова до образу, перетворення його в образ-ідею, має розгалужені асоціативні зв'язки" [5, с. 57]. Відповідно, така характеристика свідчить про те, що символ здатний "виходити" за межі конкретних мовних ситуацій, у систему образного світосприймання, а отже, – у предметний світ, в оточення, властиве даному соціуму". Однак варто зауважити, не кожен символ розширює своє функціонування, що дозволяє означити константність / оказіональність семантико-стилістичного функціонування аналізованого мовосимволу у процесі розвитку літературної мови.

Зважаючи на те, що інтелектуальний розвиток мови пов'язаний передусім із конкретними постатями, вважаємо цілком логічним аналіз ідіостильових особливостей функціонування символу в авторському тексті.

Як відомо, під індивідуальним символом лінгвісти передусім розуміють "символічне використання слова, що має складну розгалужену систему семантичних зв'язків (вторинний план) і навантажене в мовотворчості поета додатковими асоціаціями, які й дають можливість слову стати символом. Таке слово має здатність створювати глибинний зміст, що знаходиться у складних відношеннях із семантикою слова, а отже переважно не пов'язаний із його домінантним значенням" [5, с. 23].

Так, досить показовим для аналізу ідіостилію О. Довженка є функціонування мовосимволу "**ріка**" в кіноповісті "Зачарована Десна". Для тлумачення мовосимволу "**ріка**", який у творі ототожнюється з рідною авторові Десною, важливим є аналіз

мінімального контексту. Досліджуваний матеріал дає змогу стверджувати, що серед тропеїстичних характеристик мовосимволу "ріка" в кіноповісті О. Довженка найчастотнішими є яскраві авторські **епітети**:

"Ми всі слухали, розчинивши широко очі, поки не повергались у сон у запашиному сні під дубами над зачарованою річкою Десною" [4, с. 551], *"великі наші батьки починали лягати, гукаючи, а потім битися, прости їм, Господи, і вічна пам'ять над зачарованою річкою Десною"* [4, с. 578] (у цих контекстах автор антропоморфізує образ річки, Десна для нього – німий спостерігач усього, що відбувається навколо), *"одна лише Десна зосталася нетлінною у стомленій уяві"* [4, с. 592], *"святая, чиста ріка моїх дитячих незабутніх літ і мрій"* [4, с. 592] – автор пов'язує Десну зі спогадами свого дитинства, які є для нього сакральними.

Для того, аби виразніше змалювати образ рідної Десни, автор уживає такі **персоніфіковані конструкції**: *"Сінокіс у нас був гуртовий. Його ніхто не міг поділити, бо кожен боявся, що йому припаде та третина якраз на коліні Десни, яку щороку ріже весняна вода"* [4, с. 577], *"була ще тоді дівкою Десна, а я – здивованим маленьким хлопчиком із широко розкритими зеленими очима"* [4, с. 593] – автор сприймає Десну як живу істоту, яка означає для нього оберіг життя.

Вживання точних оказіональних **метафор** дозволяє О. Довженку глибше розкрити сутність "зачарованої" Десни: *"Часом Десна розливалась так пишно, що у воді потопали не тільки ліси й сінокоси"* [4, с. 570], *"дід довго ще протяжно позіхав, потім перехрестив рот, корінь дуба, Десну, і, обклавишись хрестами, заснув"* [4, с. 581] – близькість до рідної річки дарує відчуття захищеності, миру, спокою, душевної гармонії.

Досить показовим для лінгвостилістичного аналізу функціонування символу "ріка" у кіноповісті О. Довженка є вживання автором **власних назв**: *"- Цить, Сашко, не плач, - приказував мені прадід Тарас, коли я починав чогось там ревити, – не плач, дурачок. Приклепаємо косу, та поїдемо на сінокіс на Десну, та накосимо сіна, та наловимо риби, та наваримо каші"* [4, с. 561], *"весна пливла до нас з Десни"* [4, с. 570], *"... треба було брать праворуч униз і з розгону – через*

річку бродом, далі на гору і з гори, і знов на гору і з гори, а далі праворуч раз і другий, і знов понад річкою між осик і дубів, і вже аж там, над самою Десною, було моє царство" [4, с. 576-577]. У художній свідомості О. Довженка рідна Десна асоціюється з основою та початком усього, вона існує у повній гармонії з природою. Можемо зауважити, що мовосимвол "**ріка**" ототожнюється автором із Десною.

Використання риторичних **звертань** свідчить про уявний діалог письменника з рідною рікою: *"Благословенна будь, моя незаймана дівчице Десно"* [4, с. 593] - автор виявляє свою глибоку повагу до Десни.

Таким чином, для "розкодування" художніх текстів надзвичайно важливим є розуміння понять "мовний символ", "ідіостиль" та ін. Зважаючи на частотність вживання мовосимволу "ріка" в кіноповісті "Зачарована Десна", цілком закономірно стверджувати, що авторська мовна символіка є частиною художнього світу письменника. У кіноповісті "Зачарована Десна" мовосимвол "**ріка**" за семантико-стилістичними характеристиками ототожнюється з гідронімом **Десна**, що вказує на важливість означеного символу для розуміння художньої свідомості О. Довженка. Символ "**ріка**" функціонує в багатьох тропях, що свідчить про любов письменника до зачарованої Десни, яка ототожнюється з найпрекраснішим періодом життя – дитинством.

На основі здійсненого аналізу можемо стверджувати, що мовосимвол "**ріка**" асоціюється в авторській мовосвідомості зі світоглядною парадигмою, яка охоплює все, що є для митця найсуттєвішим, найдорожчим, без чого життя не матиме щастя та краси.

1. Барабаш Ю. Довженко. Некоторые вопросы эстетики и поэтики / Ю.Я. Барабаш. – М. : Худож. лит., 1968. – 271 с. 2. Білодід І.К. Мова творів Олександра Довженка : (збірник "Зачарована Десна") / І.К. Білодід; АН УРСР. Інститут мовознавства ім. О.О. Потебні. – К. : АН УРСР, 1959. – 96 с. 3. Виноградов В.О. символика А. Ахматовой [Электронный ресурс] / В. Виноградов. – Режим доступа к докум. : http://imwerden.de/pdf/vinogradov_o_symvolike_akhmatovoj_1922.pdf

4. Довженко О.П. Зачарована Десна: щоденник, кіноповісті, оповідання / О.П. Довженко; вступ. ст. та примітки

Р.М. Корогодського; худож.-оформлювач Б.П. Бублик – Х. : Фоліо, 2012. – 603 с. – (Шкільна б-ка укр. та світ. літ-ри). **5.** Домилівська Л.В. Мовний світ Юрія Яновського : Монографія / Людмила Домилівська; за ред. Л.І. Шевченко. – К. : ВПЦ "Київський університет", 2011. – 196 с. **6.** Дорошина Л.Ф. Вербалізація етнокультурного архетипу ВЕРХ у літературних творах О. Довженка / Л.Ф. Дорошина // Вісник Харківського національного університету ім. В.Н. Каразіна / Харківський національний університет ім. В.Н. Каразіна. – Х. : Вид-во ХНУ ім. В.Н. Каразіна, 1964. – № 936 : Серія: Філологія. Вип.61. – 2011. – С. 49-55. **7.** Карпенко А.В. Символ. Знак. Образ / А.В. Карпенко // Культура народів Причорномор'я. – 2002. – № 33. – С. 186-190. **8.** Лосев А.Ф. Знак. Символ. Миф / А.Ф. Лосев. – М. : Изд-во Моск. ун-та, 1982. – 480 с. **9.** Лотман Ю.М. Символ в системі культури. / Ю.М. Лотман // Избранные статьи. Т. 1. – Таллінн, 1992. – С. 191-199. [Електронний ресурс]. – Режим доступу к докум. : <http://www.philology.ru/literature1/lotman-92e.htm> **10.** Поляруш О. Композиційно-стильові особливості творів О.П. Довженка / О.С. Поляруш // Укр. Мова і літ. в шк. – 1976. - №1. – С. 18-26. **11.** Потебня А.А. О некоторых символах в славянской народной поэзии [Електронний ресурс] / А.А. Потебня. – Режим доступу к докум. : http://www.gumer.info/bibliotek_Buks/Linguist/potebn/index.php **12.** Пригоровський В. Очарований народної речю: до 100-річчя від дня народження Олександра Довженка / В.М. Пригоровський // Відродження. – 1994. – № 9. – С. 71-72. **13.** Пустовіт Л.О. Символ / Л.О. Пустовіт // Українська мова : Енциклопедія / НАНУ; Ін-т мовознавства ім. О.О. Потебні НАНУ; Редкол. : Русанівський В.М., Тараненко О.О., Зяблюк М.П. та ін. – 2-вид., виправлене і доповнене. – К. : Українська енциклопедія ім. М.П. Бажана, 2004. – С 582. **14.** Тэрнер В. Символы в африканском ритуале / В. Тэрнер // Символ и ритуал; Сост. и автор предисл. В.А. Бейлис. – М. : Вост. лит-ра, 1983. – С. 32-46. **15.** Федоров В.Д. Символ : образ і знак : Symbolarium [Текст] : [словник-довідник] / Валерій Федоров. - Тернопіль : Підручники & Посібники, 2009. – 255 с. **16.** Яковлева Е.Л. Мифологический символ как специфическая категория культуры / Е.Л. Яковлева // Вестник Самарского государственного университета: Гуманитарная серия. – Самара: Изд-во "Самарский университет", 2010. – № 7(81). – С. 160–165.